

FORDÍTOTT ÉS NEM FORDÍTOTT SZAKSZÖVEGEK ÉRTHETŐSÉGE

CLARITY IN TRANSLATED AND NONTRANSLATED TEXTS

HELTAI PÁL¹

Absztrakt: A megértés nehéz és fáradságos munka. A szakmai kommunikáció jelentős erőfeszítést igényel, még akkor is, ha az üzenet címzettje rendelkezik azzal a szakmai felkészültséggel, amely a megértéshez szükséges. Ezért a szakmai kommunikáció során különösen fontos az emberközpontság: a beszélőnek (írónak) fokozottan kell ügyelni arra, hogy amit mond (ír), az az adott célközönség számára érthető legyen, és a megértés ne kerüljön aránytalanul nagy erőfeszítésbe.

A szakember-laikus kommunikáció során gyakran felmerül a közérthetőség igénye, különösen a közigazgatási és jogi szövegekkel kapcsolatban. Univerzális közérthetőség nem lehetséges, hiszen bizonyos szakmai ismeretek megléte előfeltétele a hatékony szakmai kommunikációnak, de a szakmai kommunikáció érthetősége jelentősen javítható: egy adott szakmai szinten jobban és rosszabbul is meg lehet fogalmazni ugyanazt a szakmai tartalmat. Jogos az az igény, hogy a szakmai szövegek szerzői tegyenek nagyobb erőfeszítést az érthetőség érdekében, és javuljon a szakemberek kommunikációs képessége.

A nehezen érthető szakmai szövegek egy része fordításból származik, de az érthetőséget rontó hibák nem csak a fordított szövegekre jellemzők. Az „eredeti” magyar szakszövegeket a szakemberek gyakran részleges, belső fordítással hozzák létre. A fordított és nem fordított szakszövegek minőségének és érthetőségének korpuszalapú elemzéséhez olyan hibatípológiát kellene kifejleszteni, amely mind a fordított, mind a nem fordított szövegek vizsgálatára alkalmas, és amely az érthetőséget rontó hibákat helyezi előtérbe.

Kulcsszavak: szakmai kommunikáció, szakmai felkészültség, közérthetőség, fordított szövegek, hibatípológia

Abstract: Understanding something requires an effort. Professional communication requires a lot of effort even when the addressee has the expertise needed for understanding. For this reason, in professional communication it is especially important for authors to be human-centred, to do their best to make the message clear and intelligible for a given audience and not to force recipients to make undue effort.

The requirement of clarity and intelligibility has been put forward first of all in the case of legal and public administration documents. While universal intelligibility is unachievable, since the possession of certain professional knowledge is a prerequisite of efficient professional communication, a given text may be linguistically formulated at various quality levels, and its clarity may be improved without jeopardizing the professional content. For this it is necessary for authors to make more effort to improve clarity and to improve their professional communication skills.

¹ HELTAI PÁL
professor emeritus
2100 Gödöllő, Egyetem tér 5.
pal.heltai@gmail.com

Many difficult-to-understand texts are translations, but errors hindering understanding occur in non-translated texts, too. „Original” Hungarian texts are often produced under the influence of English since the authors use English language literature. Thus, „original” Hungarian texts are often the end product of partial internal (amateur) translation. An important line of research should aim at comparing the quality of translated and non-translated texts based on a suitable corpus and a well-designed error typology focused on errors that affect clarity.

Keywords: professional communication, comprehensibility, professional knowledge, translated texts, error typology

1. A SZAKMAI KOMMUNIKÁCIÓ ÉRTHETŐSÉGE

A Facebook-on egyik ismerősöm (középiskolai magyartanár) a következő bejegyzést tette közzé:

„A novellákban a narratív funkciók hemingway-i redukciójához és az utómodern fragmentarizáltsághoz hasonló elbeszélés-szervezés a kafkai elvont parabola epikai imaginációjával jár együtt. Bodor a magyar epika olyan eltérő hagyományait örökíti tovább, mint a – századfordulós novellisztikát is újraíró – (korai) mészölyi példázatosság és a tárcával és karcolattal kapcsolatot tartó, groteszk hangoltságú örkényi poentírozott kispróza.” Éljen a tudomány nyelve!

A következő hozzászóló más véleményen volt:

„Szakbarbár vagyok, ha szerintem ez kicsit sem gáz, sőt? Hát nem minden tudományban ilyenek a szakmának szóló tudományos cikkek? Precizításra törekednek, igyekeznek megvilágítani az összefüggéseket egy előre kodifikált nyelven. Egy biológiai cikktől sem várjuk, hogy mindenki számára közérthető legyen, nem? [...].

Igényel természetesen extra energiabefektetést, nem is keveset, de ha jól értem, maga az általa leírni kívánt jelenség is bonyolult. [...] a megértés mindig feladat, amiért erőfeszítéseket kell tennünk, nem adódik magától, és ahhoz, hogy kellő komplexitásban lássunk dolgokat, sokszor nehéz és fáradtságos a megértés munkája [...].”

Abban igazat adhatunk a hozzászólónak, hogy a megértés sokszor nehéz és fáradtságos munka, különösen, ha bonyolult dologról van szó. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a beszélőnek (írónak) nem kell arra törekednie, hogy a hallgató (olvasó) munkáját, amennyire lehet, megkönnyítse. A relevanciaelmélet szerint (SPERBER–WILSON 1986) a kommunikáció alapkövetelménye az, hogy legyen releváns. Egy megnyilatkozás akkor releváns, ha megfelelő *kontextuális hatást* ér el és *észszerű feldolgozási erőfeszítés* mellett. Lefordítva magyarra, az átadott információ értékének arányban kell lennie a megértéshez szükséges erőfeszítéssel. Ez utóbbi nagymértékben függ a hallgató (olvasó) ismereteitől, elvárásaitól, tehát a beszélőnek (írónak)

figyelembe kell vennie, hogy a fogadó fél milyen ismeretekkel rendelkezik, és egyáltalán képes-e a megnyilatkozást az adott formában megérteni, illetve milyen mértékű erőfeszítést kell tennie a megértésért. A beszélőnek (írónak) nem célszerű az észszerűnél nagyobb feldolgozási erőfeszítésre kényszerítenie a hallgatót (olvasót).

2. AZ ÉRTHETŐ SZAKMAI KOMMUNIKÁCIÓ NEHÉZSÉGEI

A szakmai kommunikáció általában – a hétköznapi csevegéssel ellentétben – jelentős kontextuális hatást kíván elérni. (Magyarul: sok információt tartalmaz.) Ennek megfelelően jelentős megértési erőfeszítést igényel a fogadó fél részéről, még akkor is, ha az rendelkezik azzal a felkészültséggel, azokkal a szakmai és szaknyelvi (terminológiai) ismeretekkel, amelyek a megértéshez szükségesek.

Ha nem rendelkezünk a szükséges szakmai és/vagy szaknyelvi ismeretekkel, a szakmai kommunikációt még jelentős erőfeszítés révén sem érthetjük meg. Ezzel nincs semmi gond, ha a szakmai kommunikáció nem nekünk szól. A karmester utasításait nem kell az utcáról bejövő látogatónak értenie, elég, ha a zenekar tagjai értik.

A szakembereknek azonban gyakran kell szakmai és szaknyelvi ismeretekkel nem rendelkező közönséggel kommunikálniuk, különösen a közigazgatás, a jog és az egészségügy területén, és ha a fogadó fél egy kifejezetten neki szóló, őt lényeges módon érintő közlést nem ért meg, akkor jogosan hibáztatja a szerzőt, aki nem vette a fáradságot, hogy a célközönség számára érthető módon fogalmazza meg a mondanivalóját, vagy nem rendelkezik azzal a nyelvi repertoárral és intralingvális fordítói képességgel, amelynek révén meg tudná könnyíteni a beszédpartner számára a megértést.

Az egyértelmű szakmai kommunikációt nehezíti az a tény, hogy a szakmai kommunikáció célközönsége igen sokféle lehet. Lehet tudományos kutatói közösség, egyetemi vagy középiskolai tanárok, felső-, illetve szakmai képzésben részt vevő hallgatók, gyakorló szakemberek, illetve laikus közönség (vö. KURTÁN 2003, 2006; HELTAI 2006). DOBOS (2014: 43) rámutat, hogy a jogi eljárás során több különböző szintű jogi felkészültséggel rendelkező, illetve nem rendelkező szakember kommunikál egymással. A bíró, a védő és az ügyész azonos szakterületet képviselnek, de részt vesznek a folyamatban más szakterületről érkező szakemberek is (orvossal, más külső szakértők). Eltér egymástól az azonos szakterületet képviselő, de különböző pozícióval és általában eltérő szintű szakmai ismerettel rendelkezők interakciója (pl. a bírónak a jegyzőkönyv vezetőjével folytatott párbeszéde), továbbá a jog képviselőinek az interakciója a vádlottal, a sértettel, a tanúkkal, illetve a jogi eljárás folyamatába bevont más laikus személyekkel.

Gondot jelenthet, ha nincs pontosan meghatározva, ki a közlés címzettje, illetve ha a kommunikáció több (különböző fokú) szakmai és szaknyelvi ismeretekkel rendelkező csoportnak szól, vagy ha a szerző egy adott szakmai közönség számára fogalmazott szöveget ad elő változtatás nélkül egy másik – kevésbé szakmai – közönségnek. Ebben az esetben is a közlő fél felelőssége, hogy a közlést olyan formában fogalmazza meg, hogy a közlést a különböző szakmai ismeretekkel rendelkezők közül minél többen megérthessék. Itt érdemes megemlíteni, hogy a bölcsészettudományi szakot

végzetek (például nyelvészek) azt várják, hogy képzettségük alapján meg fogják érteni az irodalomtudományi, szociológiai, szociolingvisztikai szakirodalmat is, ha szükséges, és meglepődve tapasztalják, hogy ez nincs így. (Tudományosan alá nem támasztott véleményem szerint ebben nem feltétlenül ők a hibásak.)

Összefoglalva: a szakmai kommunikáció jelentős megértési erőfeszítést igényel a fogadó fél részéről még akkor is, ha az rendelkezik azzal a felkészültséggel, azokkal a szakmai és szaknyelvi (terminológiai) ismeretekkel, amelyek a megértéshez szükségesek. Gyakran előfordul azonban, hogy a szerző a saját feldolgozási erőfeszítésének minimalizálása érdekében (önző módon) nem törődik azzal, hogy milyen mértékű lesz a hallgató várható feldolgozási erőfeszítése: nem törekszik az egyértelmű és érthető megfogalmazásra, nem szerkeszti meg rendesen a szöveget. Ebben az esetben a közlés feldolgozása az indokoltnál nagyobb erőfeszítést igényel, tehát nem felel meg a relevancia elvének. Míg tehát egyrészt igaz, hogy bizonyos szakmai és szaknyelvi ismeretek megléte előfeltétele a hatékony szakmai kommunikációnak, az is igaz, hogy a közlést a szerző az adott szakmai szinten jobban és rosszabbul is megfogalmazhatja – érthetően és kevésbé érthetően, egyszerűbben és bonyolultabban, nyelvi szempontból könnyebben és nehezebben feldolgozható formában.

A legtöbb gond természetesen az olyan aszimmetrikus kommunikáció (DOBOS 2014) során jelentkezik, amikor a szakember nem szakemberrel kommunikál. Ez különösen gyakori a következő szövegek esetében:

- közigazgatási jogi szövegek, úrlapok;
- pénzügyi, adóügyi, biztosítási jogi szövegek;
- kereskedelmi jogi szövegek, szerződések, tájékoztatók, használati utasítások;
- orvosi szövegek, betegtájékoztatók, gyógyszer-tájékoztatók, zárójelentések.

A különböző szakmai csoportok közötti, sőt ugyanazon szakmai csoporton belüli kommunikáció során is fontos azonban megvizsgálni, hogy vajon valóban mindent megtett-e a szerző, hogy megkönnyítse a megértést, hogy a fogadó fél megértési erőfeszítése ne legyen az indokoltnál nagyobb. Ha a fogadó fél rendelkezik a szükséges szakismeretekkel, akkor sem mindegy a szöveg minősége, az, hogy logikusan és jól érthetően fejtje-e ki a szerző a mondanivalóját.

Itt egy rövid kitérőt teszek a *szakzsargon* fogalmára. Ezt a kifejezést több jelentésben szokták használni. Nagyjából semleges a jelentése, amikor egy adott szakterület terminológiáját, registerspecifikus kollokációit és stilisztikai konvencióit értik rajta. Pejoratív értelemben használják viszont akkor, amikor a szakmai terminológia és szaknyelvi stílus nem helyénvaló, mivel természetes közegén kívül használják, vagy amikor az indokolatlanul bonyolult szakmai stílusra utalnak (vö. HELTAI 2002). Ez utóbbi esetben a szakzsargon használata megnehezíti a megértést.

Ha a szakember elsajátította a szakzsargont, akkor nagy a csábítás, hogy szakmai kérdésekről mindig ugyanazon a nyelven, ugyanazzal a szakzsargonnal kommunikáljon, tekintet nélkül a beszédpartnerre. Ennek egyik veszélye – azon kívül, hogy a beszédpartner nem, vagy csak nehezen érti meg – az, hogy a jól ismert zsargon használata közben nem gondolja át, pontosan mit is akar mondani, logikus-e a szöveg

felépítése, és szükségtelenül bonyolultan fogalmaz. Nem állítjuk, hogy a bonyolultan fogalmazott szöveget a szerző sem érti, de kétségkívül megvan ez a veszély is. Végző soron annak a tesztje, hogy egy szakember pontosan ért-e egy szakmai kérdést, leginkább az, hogy képes-e érthetően, szabatosan beszélni róla. Arra a kérdésre, hogy *Minek örül legjobban?* dr. Csizmadia Béla, a Szent István Egyetem Gépészmérnöki Karának professzora ezt válaszolta: *Annak, ha megértem, amit magyarázok.* Lehet, hogy a szakember is azt érti igazán, amit másoknak érthetően el tud mondani.

3. A KÖZÉRTHETŐSÉG IGÉNYE: A *PLAIN ENGLISH CAMPAIGN*

Az az igény, hogy a szakmai kommunikáció érthető, sőt közérthető legyen, különösen a 20. század második felében erősödött fel, hiszen a modern társadalmakban egyre szélesebb rétegek kerültek érintkezésbe a hivatalos és jogi dokumentumokkal, továbbá számos – az életüket közvetlenül befolyásoló – szakszöveggel (orvosi szövegek stb.). Angliában és Amerikában a *Plain English Campaign* nevű társadalmi mozgalom emberi jogi, illetve fogyasztóvédelmi szempontokból indult ki: mindenkinek joga van megérteni azt, ami gyakorlati élete során fontos számára (a használati utasítást, a garancia feltételeit, a biztosítási szerződéseket, az útlevélkérő űrlapokat, a munkanélküli segélyt és a családi pótlékot igénylő lapokat, szerződéseket, beleegyező nyilatkozatokat stb.), és a hivatalos dokumentumok szerzőinek kötelessége arról gondoskodni, hogy a dokumentum tartalma a célközönség számára érthető legyen. A szerzőknek figyelembe kell venniük a célközönség olvasási készségét, szakmai és szaknyelvi ismereteit (illetve ezeknek hiányát) (HELTAI–NAGY 1997; BALOGH 2017).

Ez a felfogás jelentősen eltér a nyelvművelés korábbi felfogásától, amely a nyelvhelyességi hibákat helyezte előtérbe. Nem abból indul ki, hogy vannak nyelvi „helyes” és „helytelen” kifejezések, és hogy az embereknek erkölcsi kötelességük a „helyes” formákat használni, anyanyelvük tisztaságát óvni, hanem azt állítja, hogy a szaksargon használata – ha az az adott célközönség számára nem érthető – akadályozza a hatékony kommunikációt, és így **gyakorlati, gazdasági szempontból** káros. Persze ennek a felfogásnak is van erkölcsi dimenziója: az embereknek joguk van megérteni azt, ami rájuk vonatkozik, ami érinti őket.

A mozgalom képviselői szerint a jogi dokumentumokat meg lehet fogalmazni úgy, hogy az egyszerű emberek megértsék. Bár erről viták folynak, kétségtelen, hogy ha nem is közérthetően, de a korábbiaknál sokkal érthetőbben is meg lehet fogalmazni a szakmai szövegeket. A híradások szerint a mozgalom eredményes volt, teljesen átformálta az angol hivatalos tájékoztatók nyelvét (HELTAI–NAGY 1997). A közérthető fogalmazás elérése érdekében Amerikában törvényeket és rendeleteket is alkottak (HELTAI–NAGY 1997; BALOGH 2017).

A laikus közönség számára érthetetlen szakmai szövegek jelentős részben nem a szakismeretek hiánya, hanem a rossz, bonyolult, zsargonszerű fogalmazás miatt érthetetlenek. Sok szakember nem tud egyszerűen fogalmazni, a szakmai tartalmat csak egyféleképpen tudja megfogalmazni (korlátozott a nyelvi repertoárja), vagy éppen a szakmaiságot a szakmai stílus használatával akarja bizonyítani. A hivatalos szövegek fogalmazása és szerkesztése, illetve a szakmai nyelvhasználat nyelvészeti

kérdései általában nem szerepelnek a felsőfokú képzésben. A hagyomány és a presztízs is ebbe az irányba hat: a szakemberek nemcsak a nagyközönségnek, hanem egymásnak és más szakmai csoportoknak is írnak, bizonyítani akarják, hogy képesek tudományos szinten fogalmazni, és tartanak attól, hogy ha egyszerűbben fogalmaznak, más szakemberek meg fogják kérdőjelezni a szakmai hozzáértésüket. A megszokás is nagy úr: míg a hagyományos hivatalos stílus a közember számára nehezen érthető, annak, aki megtanulta és megszokta, könnyebb a hivatali zsargont használni, mint lefordítani azt közérthető nyelvre.

A *Plain English Campaign* kritikusi viszont rámutattak, hogy a jogi és hivatali szaknyelv szükségszerűen bonyolult, ezért a poliszémiával és prototípus-fogalmakkal terhelt köznyelv nem alkalmas arra, hogy teljesen egyértelműen, minden kétséget kizáróan lehessen rajta bonyolult szakmai kérdésekről értekezni. A nyelv egyszerűsítése érthetőbbé teheti a tartalmat, de a megértéshez ismeretek is szükségesek: **csak** a nyelv egyszerűsítésével nem feltétlenül lesz a szöveg közérthető. Egyesek szerint a bonyolult fogalmazás egyrészt szakmai és presztízskérdés, másrészt előfordul, hogy szándékosan fogalmaznak homályosan, lehetőséget hagyva későbbi (eltérő) értelmezésre (BALOGH 2017: 7).

A mozgalom képviselői szerint viszont lehetséges olyan jogi dokumentumokat fogalmazni, amelyek jogilag pontosak, és ugyanakkor érthetők nem jogászok számára is. Sőt, kiderült, hogy az átírt dokumentumok egy része az eredeti nyelvezettel jogilag sem volt eléggé pontos, olyan értelmezési lehetőségeket is rejtett, amelyekre a jogászok korábban nem gondoltak (HELTAI–NAGY 1997).

4. LEHET-E SZAKMAI SZÖVEG KÖZÉRTHETŐ?

A fentiekből következik, hogy a szakmai kommunikáció érthetőségének határt szab a szakmai ismeretek hiánya. A szöveg egyszerűsítésével ugyan csökkenthetjük az olvasó feldolgozási erőfeszítését, de ezzel együtt csökkenhet az elért kontextuális hatás is, azaz az információk pontossága (így például a terminusok felváltása köznyelvi szavakra csökkenti az egyértelműséget). Szakmai kontextusban nem mindig elég „nagy vonalakban megérteni” valamit.

Univerzális közérthetőség tehát nem lehetséges. Azt viszont biztonsággal lehet állítani, hogy a szakmai és a hivatalos szövegek érthetősége jelentősen javítható, és sokszor rá is szorulna a javításra. Nemcsak a szakember – laikus nagyközönség közötti kommunikációban, hanem a különböző szinteken működő szakemberek egymás közötti kommunikációjában is fontos, hogy a megértéshez szükséges feldolgozási erőfeszítés arányos legyen a kapott információ értékével. Ha magasan iskolázott közönségnek írunk, akkor is szükség lehet az egyenes, érthető megfogalmazásra, mert a közönségnek nincs ideje arra, hogy egy rosszul fogalmazott, bonyolult szövegen átrágja magát.

Ezt a felismerést tükrözik – a társadalmi mozgalmakon kívül – azok a rendeletek és törvények is, amelyekkel különböző országok előírják, hogy a jogi és közigazgatási szövegeknek érthetőeknek kell lenniük. Az utóbbi időben az Európai Unió is jelentős gondot fordít arra, hogy az EU nagyközönségnek (is) szánt dokumentumai érthetőek legyenek (lásd Directorate 2011; KATONA–MALECZKI 2016; ZETHSEN 2018).

4.1. Mi szükséges az érthetőség javításához?

A szakmai nyelvhasználat javításához elsősorban emberközpontúság, a másik ember tisztelete szükséges. A szakmai kommunikáció nem légüres térben zajlik: nemcsak arról van szó, hogy egy tárgyat leírunk, vagy egy jogszabályt megfogalmazunk, hanem arról is, hogy valaki ezt el fogja olvasni, meg akarja érteni – tehát egy adott célközönség számára fogalmazunk. Ezért a szakmai szöveg szerzőjének is erőfeszítéseket kell tennie, hogy a feltételezett olvasó erőfeszítését csökkenthesse. Itt megjegyezzük, hogy a terminológiában is eltávolodott a merev tárgyi szemlélettől, és a kommunikatív terminológiában már számításba veszi a terminusok meghatározásánál a kontextust és a célközönséget is (lásd CABRÉ 1999).

Ahhoz, hogy a hivatalos, jogi és más szakmai szövegek érthetőbbek legyenek, szükséges lehet a szakemberek kommunikációs képességének javítása (vö. KLAUDY 2018). A *Modern Nyelvoktatás* legutóbbi számában Károly Adrienn számol be a Jyväskylä-i egyetemen bevezetett kísérleti nyelvoktatási rendszerről, amelyben a hallgatók anyanyelvi szakmai nyelvhasználatot is tanulhatnak (KÁROLY 2017). Fontos lenne a különböző célközönségek számára történő fogalmazás eltérő követelményeit tudatosítani. ZETHSEN (2018) rámutat arra, hogy a hozzáférés nem azonos a megértéssel: hiába van a betegeknek joga ahhoz, hogy megismerjék a rájuk vonatkozó orvosi dokumentumokat, ha azok olyan nyelven íródnak, amelyet csak az orvosok értenek. Ezért külön képzés indítását javasolja, amely a résztvevőket intralingvális fordításra képesítené.

A szakmai kommunikáció bírálata során korábban egyes hagyományos „nyelvhelyességi” kérdések voltak előtérben: az *ami* és az *amely* megkülönböztetése, a terpeszkezdő szerkezetek használata, stb. A szöveg érthetőségét azonban sokkal jobban befolyásolják a szövegszerkesztés hiányosságai: a mondatok és mondat szerkezetek hosszúsága, bonyolultsága, a szakkifejezések fölösleges ismételtetése, a regiszterspecifikus szókapcsolatok és formulaszerű elemek fölösleges (zsargonszerű) használata.

A szövegek érthetőségét jelentősen javíthatná a lektorálás. Sajnos, azonban úgy tűnik, hogy ma éppen ellenkező irányú tendenciák érvényesülnek. Az EU sem képes arra, hogy minden kimenő szöveget lektoráltasson (HARGADON 2016).

5. A FORDÍTOTT ÉS NEM FORDÍTOTT SZÖVEGEK ÉRTHETŐSÉGE

Közismert, hogy a (nem létező) „nyelvromlással” kapcsolatos diskurzusokban gyakran a fordításra osztják a bűnbak szerepét: „A (szak)fordítások rosszak, érthetetlenek, rontják a magyar nyelvet.”

A MANYE és a MANYSI által 2017. január 9-én rendezett szaknyelvi konferencián az egyik kerekasztal témája a szakfordítások minősége, érthetősége volt. A kerekasztal vitaindítója – a fenti közvélekedéssel ellentétben – abból a téziséből indult ki, hogy valóban vannak rossz fordítások, de az érthetőséget rontó szöveg-tulajdonságok nem csak a fordított szövegekre jellemzők, és nem csak a forrásnyelvi interferencia számlájára írhatók: jórészt azonosak az „eredeti” magyar szövegekben előforduló hibákkal (HELTAI 2018). Téves az az általánosítás, hogy az „eredeti” magyar (szak)szövegek jók, a fordítások rosszak, már csak azért is, mivel egyre kevésbé

találunk „eredeti” magyar szakszöveget. Az „eredeti” magyar szakszövegek nagyon gyakran angol nyelvű szakirodalom alapján készülnek, és így egy részleges belső fordítás produktumai, más szóval idegen nyelvű szöveg által befolyásolt anyanyelvi szövegek. Az ilyen szövegek minőségileg sokszor gyatrábbak, kevésbé érthetők egy szakember számára is, mint egy közepes fordítás. Szakdolgozati (sőt doktori) téma-vezetők is gyakran panaszkodnak, hogy hallgatóik nem tudnak fogalmazni. Különösen a nemzetközi publikációt megkövetelő természettudományok (kémia, fizika, biológia stb.) területén tapasztalható az a jelenség, hogy a korábban kialakult magyar szaknyelvet és terminológiát már a témavezetők sem tartják fontosnak, s a magyar nyelven írandó értekezések mondatainak szerkesztése is az angolt követi (dr. Heltai György, személyes közlés).

Ezért úgy gondolom, hogy a szakmai nyelvhasználat (esetlegesen negatív) változásaiért nem a fordítások, és különösen nem a hivatásos fordítók által készített fordítások a felelősek. A **jó** fordítók nyelvileg képzett és tudatos nyelvhasználók, tehát az érthető fogalmazásra sokszor nagyobb gondot fordítanak, mint az „eredeti” szakmai szövegek szerzői. KRANICH (2016) vizsgálatai szerint az utóbbi évtizedekben az angol nyelv jelentősen hatott a németre, de nem bizonyítható, hogy főleg a fordításokon keresztül: a közvetlen érintkezéseknek is jelentős szerepe van.

A szakfordítói képzésben a magyarról idegen nyelvre fordítás során gyakran tapasztaljuk, hogy a fordítás nem azért nehéz, mert a hallgatók nyelvtudása hiányos vagy hiányoznak a szakmai ismereteik, hanem azért, mert a fordításra kiválasztott magyar szöveg rosszul fogalmazott, zavaros, nem egyértelmű (HELTAI 2018, KLAUDY 2018).

Megállapíthatjuk tehát, hogy vannak jól fogalmazott „eredeti” magyar szakszövegek, és jól fogalmazott fordítások, illetve rosszul fogalmazott „eredeti” magyar szakszövegek, és rossz fordítások, és a rossz „eredeti” szövegek aligha jobbak, mint a rossz fordítások.

5.1. A fordított és nem fordított szövegek összehasonlítása

A fentiekből egyenesen következik, hogy fontos kutatási feladat lenne a fordított és nem fordított szövegek érthetőségének, minőségének összehasonlítása. Eddig csak megfigyeléseken, tapasztalatokon, intuíción alapuló vélemények állnak rendelkezésünkre. Kíváncsi lennék, hogy ezt a kérdést megfelelően kialakított korpusz segítségével vizsgálni, figyelembe véve a szakterületet, a témát, a szakmaiság szintjét, a szöveg funkcióját, a célközönséget, a szöveg szerzőjét, illetve fordítóját, a lektorálás meglétét vagy hiányát stb. A fordított és nem fordított szövegek összehasonlítása során az azonos típusú szövegeket kell összehasonlítani: a lektorálatlan szakfordításokat lektorálatlan magyar szakszövegekkel, a lektorált szakfordításokat lektorált magyar szövegekkel. Az egyes szakterületek és szaknyelvek, szaknyelvi műfajok között is lehetnek különbségek.

Ilyen kutatások eddig nem voltak, de a fent említett kerekasztal-beszélgetésen elhangzott korreferátum már korpuszok alapján vizsgálta a fordított és nem fordított szövegek hibáit. KLAUDY (2018) a fordított szövegre utaló jelenségek

gyakoriságát vizsgálta a *Fordítástudomány* című folyóiratban megjelent, eredetileg magyarul írt cikkek és doktoranduszhallgatók által fordított fordítástudományi cikkek alapján (150-150 oldalnyi terjedelemben). Eredményei szerint „[a] vizsgált jelenségek minden esetben gyakoribbak a fordított szövegekben, bár nem idegenek az eredeti magyar szövegektől sem”. DRÓTH (2018) a *Modern Nyelvoktatás* című folyóirat öt évfolyama (2012–2016) alapján elemezte a magyarul írt cikkek szerkesztés előtti változatát és az ugyanitt megjelent fordításokat, azzal a céllal, hogy kialakítsa az elemzés szempontjait, illetve egy közös hibatipológiát. Megállapította, hogy vannak közös hibatípusok, és vannak többnyire fordításokban, illetve többnyire magyarul írt szövegekben előforduló hibatípusok.

Többnyire a fordított szakszövegben fordult elő a rövidítések feloldásának elmulasztása, a reáliák nem megfelelő kezelése, a jobbról balra helyezés elmulasztása, a mondatkezdő határozó vesszővel történő elválasztása, a kis és nagy kezdőbetűkkel kapcsolatos hibák. Az inkább a magyarul írt szakszövegekben előforduló hibák közé tartoznak a homályos utalás, a pontatlanság, a túl sok tagmondat, illetve a hivatkozásokkal, bibliográfiai adatokkal kapcsolatos formai hiányosságok.

5.2. Hibatipológia

A további, korpuszalapú kutatások feltétele egy olyan hibatipológia kialakítása, amely egyaránt alkalmazható a fordított és a nem fordított szövegekre, és nem a nyelvi hibákat és a nyelvhelyességi vesszőparipákat, hanem az érthetőséget helyezi a középpontba. Ez nem egyszerű dolog, mivel a fordítás oktatásával foglalkozó szakemberek elsősorban a nyelvi hibák kategóriáiban gondolkoznak, másrészt az „érthetőség” megítélése és operacionalizálása meglehetősen nehéz feladatnak tűnik.

Az érthetőség szempontjából – véleményem szerint – hibának tekinthetjük a következőket:

- ha a szerző nem veszi figyelembe, hogy a célközönség milyen ismeretekkel rendelkezik, illetve nem rendelkezik, és így a szöveg nyelvi jellemzői nem felelnek meg a feltételezett olvasóközönségnek, ezért ennek számára indokolatlanul nagy erőfeszítésbe kerül a megértés;
- ha a szerző nem veszi figyelembe a regisztert és a műfajt;
- ha a szöveg felépítése nem logikus, ha a mondatok nem jól kapcsolódnak egymáshoz, ha nem egyértelmű a fogalmazás, ha nem jó helyen vannak a hangsúlyok, és a különböző fogalmazási hibák megnehezítik a megértést, elvonják az olvasó figyelmét (főlegesen bonyolult mondatszerkezetek, mondatok közötti összefüggés hiánya, szórend, egyeztetés, helytelen toldalékolás, főleges töltelékszavak, ill. ismétlés, az adott regisztertől idegen, ill. szokatlan szókapcsolatok);
- ha a szöveg nem felel meg az adott helyzetben elvárt általános nyelvhelyességi és szaknyelvi normáknak, főlegesen használ szakmai zsargont vagy idegen szavakat, terpeszkedő szerkezeteket, nem követ bizonyos elvárt normákat (*ami/amely* stb., helyesírási normák).

A fentiek figyelembevételével, továbbá DRÓTH (2018), HELTAI (2018) és KLAUDY (2018) adatai alapján az 1. táblázat foglalja össze azt az (első megközelítésnek tekintendő) hibatipológiát, amelyet esetleg érdemes alapul venni az olyan további kutatásokban, amelyek a fordított és nem fordított szövegek érthetőségét közös keretben szándékoznak vizsgálni.

1. táblázat

Fordított és nem fordított a szöveg érthetőségét zavaró nyelvi jellemzők (hibák)

	Eredeti	Fordítás
Szövegösszefüggés: koherencia, kohézió		
kapcsolóelemek téves használata, kapcsolóelemek hiánya, a kapcsolódások nem egyértelműek, homályosak, mondatok (mondatrészek) közötti összefüggés hiányzik, nem világos		
utalások (névmási, főnévi, igeragozás) nem egyértelműek, tévesek, homályosak, hiányzanak, mondatok (mondatrészek) közötti összefüggés hiányzik, nem világos		
Mondatszerkesztés		
túl hosszú, többszörösen összetett mondatok, „hogya”-os tagmondatok, <i>Az, hogy... Abból kiindulva...</i> kezdetű mondatok, <i>Az a tény, hogy...</i> kezdetű mondatok, régies utalószók (<i>azon, ezen</i>)		
túl hosszú nominális és jelzős szerkezetek		
szórendi eltérések, hangsúly, fókusz		
főnévből képzett névutók (<i>követően, kifolyólag, vonatkozásában</i>)		
Személytelenység kifejezése: a szenvedő szerkezet kiváltása		
szenvedő szerkezet, általános alany, mediális igék túltengése, a személytelen fogalmazás névutói (pl. <i>által, általi</i>), indokolatlan terpeszkedő szerkezetek, az üres igék, üres melléknévi igenevek (pl. <i>való, lévő, folyó</i>)		
Lexika		
szokatlan szavak és kollokációk; nem az adott regiszterhez tartozó szavak és kollokációk		
terminusok, idegen szavak, neologizmusok nem helyénvaló használata, a célközönség figyelmen kívül hagyása		
redundancia, szóismétlés, fölösleges idegen és magyar szavak, zsargon		

	Eredeti	Fordítás
Nyelvtan		
egyeztetési, toldalékolási hibák		
névelőhasználat: jelzős szerkezet elejéről hiányzó névelő, főlöszleges határozatlan névelő, határozott névelő hiánya		
Nyelvhelyesség		
<i>ami, amely</i>		
indokolatlan terpeszkedő szerkezet		
Helyesírás, központosítás		
tulajdonnevek, terminusok helyesírása		
mondatkezdő határozó vesszővel		
Stílus		
formalitás		
Technikai problémák		
rövidítések feloldása		
reáliák kezelése		

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A szakmai szövegek nem lehetnek teljes mértékben közérthetőek, de törekedni kell arra, hogy a célközönség számára érthetőek és minél könnyebben érthetőek legyenek. Ezért kívánatos, hogy a szakemberek képzésében szerepeljen a szakmai kommunikációra, az intralingvális fordításra történő képzés. A fordított szövegek érthetősége nem feltétlenül rosszabb, mint a nem fordított, „eredeti” szövegeké. A fordított és nem fordított szövegek minőségét korpuszok és megfelelően kialakított hibatipológia alapján kell összehasonlítani, hogy a tapasztalatnál és az intuíciónál megbízhatóbb módszerekkel tudjuk a különbségeket felmérni, és az ebből adódó következtetéseket levonni.

IRODALOM

- [1] Balogh Dorka (2017). A jogi szaknyelvoktatás és a jogi szakfordítóképzés kapcsolódási pontjai. *MNyO*, XXIII/4, pp. 3–21.
- [2] Cabré, Maria Teresa (1999). *Terminology: Theory, Methods, and Applications*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- [3] Directorate-General for Translation (European Commission) (2011). *How to write clearly*. EU publications. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c2dab20c-0414-408d-87b5-dd3c6e5dd9a5/language-en>. Utolsó megtekintés: 2018. 06. 24
- [4] Dobos Csilla (2014). *Nyelv és jog*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó.

-
- [5] Dróth Júlia (2018). Hibatípusok egy nyelvészeti folyóirat eredetileg magyarul írt szövegeiben és a szakfordításokban. In Bódi Zoltán, Sz. Hegedűs Rita, Szöllősy-Sebestyén András (szerk.). *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, pp. 124–131.
- [6] Hargadon, Malachy (2016). Clear Writing at the European Commission. In Katona József Álmos, Maleczki József (szerk.). *Jogalkotás érthetően – a pontos fogalmazás művészete. Clear Writing*. Budapest: Magyar Nyelvstratégiai Intézet, pp. 33–39.
- [7] Heltai Pál (2002). Rutin és kreativitás a szakfordításban. *Alkalmazott Nyelv-tudomány*, II/1, pp. 19–40.
- [8] Heltai Pál (2006). Szakmai kommunikáció és szaknyelv. *Porta Lingua 2006: Utak és perspektívák a hazai szaknyelvoktatásban és -kutatásban*. Debrecen: DE ATC, pp. 37–42.
- [9] Heltai Pál (2018). Kerekasztal-vitaindító: Fordított és nem fordított szövegek minősége. In Bódi Zoltán, Sz. Hegedűs Rita, Szöllősy-Sebestyén András (szerk.). *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, pp. 117–123.
- [10] Heltai Pál, Nagy Róbert (1997). Nyelvművelés Angliában és Amerikában: a Plain English Campaign. *Magyar Nyelvőr*, 121. évf., 4. szám, 1997. október–december, pp. 396–409.
- [11] Károly Adrienn (2017). A finnországi kötelező egyetemi nyelvi képzés egy lehetséges megvalósítási módja: a Jyväskyläi Egyetem Nyelvi Központjának új képzési programja. II. rész. *Modern nyelvoktatás*, 23: 4, pp. 50–68.
- [12] Klaudy Kinga (2018). Eredeti magyar szakszöveg vs. fordított magyar szakszöveg. In Bódi Zoltán, Sz. Hegedűs Rita, Szöllősy-Sebestyén András (szerk.). *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, pp. 132–140.
- [13] Kranich, Svenja (2016). *Contrastive Pragmatics and Translation: Evaluation, epistemic modality and communicative styles in English and German*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- [14] Kurtán Zsuzsa (2003). *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- [15] Kurtán Zsuzsa (2006). Szaknyelv. In Kiefer Ferenc (szerk.). *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 932–957.
- [16] Sperber, Dan, Wilson, Deirdre (1986). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.

-
- [17] Zethsen, Karen Korning (2018). Access is not the same as understanding. Why intralingual translation is crucial in a world of information overload. *Across Languages and Cultures*, 18: 1, pp. 79–98.